

УДК 271.2-525.4 (477.83/.86)27-725-443.5:7.04
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/37-3-10>

Оксана СОРОКА,
orcid.org/0000-0001-9699-4406
аспірант кафедри дизайну і теорії мистецтва
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) *oksanasv.if@gmail.com*

ДЕКОРАТИВНА ВИРАЗНІСТЬ СВЯЩЕНИЧИХ ЄПИТРАХИЛЕЙ ГАЛИЧНИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ. ІЗ МУЗЕЮ ІСТОРІЇ ПІДПІЛЬНОЇ УГКЦ

Дослідження присвячене висвітленню декоративних особливостей єпитрахилей – головного компоненту священничих риз, виконаних і використовуваних впродовж 1940–1980 рр. ХХ ст., у період офіційного перебування Української греко-католицької церкви поза законом.

На сучасному етапі високий рівень української культури зумовлений пізнанням призабутих старовинних мистецьких галузей і традицій. Завдяки зацікавленості вчених, дослідників і, зрештою, усіх тих, кому небайдуже церковне мистецтво та спадщина наших предків, вдалося зберегти та передати у музеї певну кількість творів. Саме до таких духовно-культурних речей належать єпитрахилі, їх декоративні елементи як одвічні ідентифікатори української нації, що проникли в церковне мистецтво. Для досягнення мети проаналізовано на прикладі незначної кількості зібраних пам'яток із музею характерні ознаки декоративної виразності священничих єпитрахилей у взаємозв'язку з історично-церковними та культурно-мистецькими процесами. Зокрема, розглядається їхній крій, матеріал, техніки виконання та символіка. Особливістю цих пам'яток є їх зв'язок з історичними подіями, у яких перебувала українська греко-католицька церква, адже це був час, коли всі предмети церковного призначення знищувалися.

Ці пам'ятки дають можливість зазирнути у життя монахинь і мирянок, які виготовляли ці речі сакрального мистецтва. Ми бачимо, як за складних умов, попри заборону, створювалися, змінювалися та формувалися досліджувані твори, які нині стали історичними предметами. Зокрема, ці єпитрахилі належали духовним особам, котрі в означений період боролися за свою віру та церкву. Зараз пам'ять отців свято шанується мирянами, на їхню честь встановлюються пам'ятні споруди та проводяться різні заходи з духовного виховання молоді.

Пропоновані матеріали дослідження священничих єпитрахилей вводять до наукового обігу раніше не публіковані твори церковного мистецтва, які зберігаються у музеї. Єпитрахилі з Музею історії підпільної УГКЦ постають яскравим явищем у сакральному та в українському декоративно-прикладному мистецтві загалом, оскільки велика їх кількість була знищена, і дотепер збережено одиниці.

Ключові слова: орнамент, єпитрахиль, вишивка, священничий одяг, мотив, пам'ятка.

Oksana SOROKA,
orcid.org/0000-0001-9699-4406
Postgraduate Student at the Design and Art Theory Department
Vasyl Stefanyk Precarpathion National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) *oksanasv.if@gmail.com*

DECORATIVE EXPRESSIVENESS OF THE PRIEST STOLES OF HALYCHYNA OF LATE XX CENTURY FROM THE MUSEUM OF THE HISTORY OF THE UNDERGROUND UGCC

The research deals with highlighting the decorative peculiarities of stoles – the main component of the priest vestments made and used in the period of the 1940s – 1980s of the XXth century – the period when the Ukrainian Greek-Catholic church was officially illegal.

As present the high level of Ukrainian culture is based on the knowledge of the forgotten ancient arts and traditions. Due to the interest of scientists, researchers and those who are keen on church art and heritage of our ancestors it was possible to keep a certain number of masterpieces and give them over to museums. The main components of stoles, their decorative elements, as eternal identifiers of the Ukrainian nation, belong to such spiritual and cultural things which penetrated into church art. For reaching the goal we analyzed on the example of a few collected memorabilia from the museum, characteristic of the priest stoles in connection with historical and religious and cultural artistic processes. In particular, their cut, material, technology of their making and symbolism are considered. The feature of these memorabilia is their connection with the historic events the Ukrainian Greek-Catholic church took part in. It was the time when all the church – related objects were destroyed.

The memorabilia in question give us the possibility to look back at the life of nuns and laymen, who made those things of sacral art. We see that under complicated circumstances in spite of banning, the researched masterpieces were made,

changed and formed and now have become historical items. Those stoles belonged to religious people who fought for their belief and church in the given period. Now the memory of priests is greatly respected by laymen and monuments are erected in their honour and different events on spiritual education of youth are held.

The suggested materials of the research of the priest stoles introduce the previously unpublished works of church art, which are kept in the museum, into the scientific database. The stoles from the museum of the history of the underground UGCC are a significant phenomenon in sacral and Ukrainian decorative and applied art in general, as a great number of them was destroyed and a few of them have been preserved so far.

Key words: ornament, stole, embroidery, priest vestments, motif, memorabilia.

Постановка проблеми. Єпитрахиль – окремий і найбільш важливий компонент священничого вбрання, без якого неможливо провести святу літургію. На Галичині збереглося дуже мало означених пам'яток, виконаних у другій половині ХХ ст., коли УГКЦ перебувала у підпіллі. Окреслена тема є актуальною та ціннісною для вивчення насамперед тому, що не була предметом спеціального дослідження, особливо це стосується тих поодиноких атрибутів церковного мистецтва, які пережили радянський режим і становлять зараз неабияку історичну цінність.

Аналіз досліджень. До вивчення декоративних особливостей священничого вбрання, зокрема єпитрахилей, означеного періоду зверталися небагато вітчизняних мистецтвознавців. Дослідженнями у сфері літургійного шитва єпитрахилей займалася М. Новицька (стаття «Датовані єпитрахилі Лаврського музею 1640–1743 рр.»). Серед наявних сьогодні джерел, де комплексно розглянуто священничий одяг як складову частину літургії в образній символіці та літургійне шитво як явище професійного та народного мистецтва є монографія кандидата мистецтвознавства Т. Кари-Васильєвої «Літургійне шитво», проте у цих працях охоплюються матеріали давніших зразків церковного шитва, що окреслені хронологічними рамками XVI–XVIII ст. Часткову інформацію на означену тему знаходимо у публікації О. Олійник «Літургійні тканини Галичини кінця XIX – середини ХХ ст.: художньо-стильові особливості», а також низці інших праць, які допомогли у розкритті цього дослідження.

Мета статті – охарактеризувати декоративні особливості священничих єпитрахилей Галичини часів переслідування (1946–1989) Української греко-католицької церкви з Музею історії підпільної УГКЦ.

Виклад основного матеріалу. Серед розмаїття речей церковної атрибутики Музею історії підпільної УГКЦ с. Фитьків значне місце займає священничий одяг, де зокрема представлені єпитрахилі. Музей був створений отцем парафії святої Параскеви с. Фитьків Надвірнянського р-ну – Миколою Григоруком і його вчителем о. Іваном

Качанюком (покійним) у 2015 р. Отці протягом довгого часу їздили по населених пунктах Галичини, збираючи інформативні та речові артефакти служіння церкви у підпіллі. Колекція єпитрахилей, зібраних отцями зі Львівщини, Тернопільщини й Івано-Франківщини, налічує близько 20 експонатів, із яких 12 використовувалися для підпільних богослужінь і були виготовлені впродовж 1940–1980 рр. ХХ ст. Порівняно невелика група виявлених пам'яток дає достатньо цікавого матеріалу для висвітлення декоративних особливостей єпитрахилей цього осередку.

Українська греко-католицька церква є однією із найвпливовіших конфесій у сучасній Україні, проте були часи, коли вона пережила гоніння та переслідування. Будь-яка священницька діяльність греко-католицького кліру після Львівського псевдособору 1946 р. вважалася поза законом. Це був період великого терпіння, який закарбувався в пам'яті українців, коли радянською владою та її репресивними органами були організовані акти насильництва над непокірною Церквою.

На противагу «добровільного воз'єднання» УГКЦ із православ'ям завдяки активності єпископів, священників і віруючих, котрі поверталися із заслання, церковне життя Галичини продовжувалося у підпіллі (1946–1989). Релігійно-богослужбова діяльність проводилася біля закритих храмів, у приватних будинках, переважно ввечерами за зачиненими дверима. Значну підтримку духовенству у підпіллі надавали парафіяни. Вони опікувалися зачиненими церквами, супроводжували та шукали священників людям, котрі потребували Святих Таїнств (Історія УГКЦ). Будинки мирян були місцями, де виготовлялися та зберігалися літургійні речі. Священик, коли йшов до будинку для звершення Служби Божої, не мав при собі нічого, люди самостійно готували всі необхідні для літургії речі. Допомога парафіян, зокрема, у збереженні цінних релігійних речей, стала основною опорою Церкви у підпіллі.

Єпитрахиль тісно пов'язана із багатьма церковними священнодійствами, тому без неї не дозво-

лено здійснювати жодної святої Тайни. Наприклад, перед Літургією відбувається Тайнство Покаяння, під час якого священник кладе нижню частину епитрахилі на покутника, коли оголошує відпущення йому гріхів, тощо. Священники у підпіллі дуже рідко одягали всі компоненти риз, лише у неділю (якщо було безпечно), щоб не привертати увагу. У зв'язку з цим не було потреби виготовляти весь комплект одягу, тому, як варіант, залишався тільки один із компонентів – епитрахиль. Також із причин безпеки священник одягав лише епитрахиль, яку в разі облоги швидше було зняти та сховати.

Епитрахиль – це компонент священницького вбрання, широка, довга спереду, нижче колін одіж, що одягається на шию, сходиться на погрудді та спадає додолу. Епитрахиль – це символ, що знаменує благодать, яка сходиться на священника для здійснення богослужіння (Станкевич, 2006: 97). Саме тому священнослужитель, коли одягає його перед відправою служби, промовляє: «Благословенний Бог, який зливає свою ласку на священників, немов те миро на голову, а воно спливає на бороду, Аронову бороду і на краї його одягу» (Соловій, 1964: 167).

Головними майстринями пошиття й оздоблення епитрахилей означеного часу були монахині-служебниці та звичайні мирянки. Статут сестер-служебниць визначав такі речі, як догляд за дітьми, старими й немічними, прибирання та прикрашання церкви, а також прання та шиття священницького вбрання. У статті М. Голомідова пише: «Сестри виготовляли та поширювали релігійні образки, робили переклади духовної літератури з іноземних мов, шили священничі ризи, вишивали обруси на престоли» (Голомідова, 2017–2018: 212). Із виявлених експонатів не про всі відомо, хто їх виконував, але судячи з тих даних, що є, припускаємо, що робота монахинь і мирян дещо відрізнялася. Визначальною особливістю вишивки сестер-служебниць є складніші техніки виконання, вміння розробляти орнаментальні мотиви та досконалі композиції згідно з канонічними традиціями виготовлення літургійного вбрання. Оздоблення епитрахилей парафіянами має свої характерні відмінності – це вишивка, яка переплітається з канонами та регіональними ознаками, позначена багатими творчими ініціативами, котрі додавали самі майстрині. Виявлені атрибути дають можливість охарактеризувати технічні засоби вишивання, особливості орнаментальних мотивів, композиції та колориту епитрахилей виконаних протягом 40–80-х рр. ХХ ст. (рис. 1–3).

Щодо конструкторських особливостей епитрахилі, то збереглося давнє її походження від ораря¹. Епитрахилі бувають двох видів: зшиті (пошиті з однієї широкої смуги тканини) та розрізні. До останнього належать всі наші досліджувані зразки. Розрізана епитрахиль складається із двох вузьких (плюс-мінус 15 см кожна) довгих (у межах 100–150 см) кусків тканини, які з'єднуються у чотирьох-дев'ятьох місцях, залежно від загальної довжини, тасьмою. Два верхні краї епитрахилі завжди з'єднували між собою швом (Новицька, 1927: 54).

Для виготовлення означених священничих епитрахилей використовувалися два, в окремих випадках три (для двосторонніх епитрахилей) види тканин: основна та підкладкова. На вибір тієї чи іншої тканини впливав побут тогочасного життя, що оточував майстринь. Переважно це натуральний, стійкий до зношування текстиль. Значна частина епитрахилей виготовлена з домотканого та фабричного волокна (конопляного, лляного), рідше атласу й оксамиту (зовнішня тканина), для підкладки найчастіше використовували однотонний батист. Крім цього, для обшивки окремих деталей застосовували додаткові елементи декору – тасьму та бахрому у вигляді нешироких стрічок із крученими шовковистими нитками, що вільно висять. Для виконання оздоблення композицій використовували переважно нитки ДМЦ, заплоч, рідше шовкові тощо.

Із другої чверті ХХ ст. по всій території Галичини спостерігається поширення техніки «хрестик» у народній вишивці, яка стала найбільш використовуваною через свою простоту у виконанні та створенні багатогранних композицій рослинного та геометричного виду (Волянук, 2015: 79). Не винятком стало й оздоблення цією технікою священничого одягу, де найпоширенішим варіантом був «косий хрестик». Більшість епитрахилей вишиті дрібним хрестиком, який виконували за одну нитку основи тканини. Доповнюють техніку «хрестик» шви «козлик», «назад голкою», «стебловий шов» та «обметниця».

Узвичаєними формами, що простежуються на досліджуваних пам'ятках, є нанесення декору та поширення регіональних орнаментальних мотивів і символів.

Відповідно до крою декоративні зображення розміщувалися з витримкою симетрії та рівноваги обох половин епитрахилі. Таким чином, розрізана епитрахиль сприймалася як суцільна

¹ Оряр – довга вузька стрічка, що кріпиться на лівому плечі.

довга смуга, прикрашена декорованими рядками. Таке композиційне розташування орнаменту походить із Візантії, але, формуючись роками, набуло своєрідних традиційних українських ознак. Композиція оздоблення у всіх наших досліджуваних зразках зводиться до двох схем. У першій окремі мотиви розставлені на епитрахилі так, що ділять її на дві, три, п'ять горизонтальних смуг. Друга схема утворена ромбічними та хрестоподібними формами, що повздовж чергуються між собою та всередині яких укладено рівнораменний мотив хреста. Такий самий хрест, тільки менших розмірів, розміщується й у верхній частині шийного отвору, ззаду на шві, що з'єднує дві частини епитрахилі. За канонічними традиціями на епитрахилі має бути нашито сім хрестів, які символізують сім святих Тайн і означають джерело Господньої благодаті (Федорів, 1970: 110). Аналогічним для двох означених схем є стрічковий узор, який обрамлює дві половини епитрахилі.

Детальніше зупинимося на орнаментально-колеристичних засобах епитрахилей, котрі представлені двома видами: геометричним і рослинно-геометричним (в одному з яких виявлено ще фігуративно-сюжетні зображення). Найбільшу кількість серед досліджуваних пам'яток становлять епитрахилі з геометричним орнаментом, які налічуємо 9 штук (рис. 1, 2) та іншого виду – 3 штуки (рис. 3).

Із початком ХХ ст. вишивка геометричного характеру була широковідома серед майстринь народного одягу та текстилю інтер'єрного призначення, після чого її застосування перейнялося й на священниче вбрання. Наведені пам'ятки демонструють, що на Галичині, як і в кожному етнографічному регіоні України, віддавали перевагу актуальним орнаментальним мотивам. З урахуванням властивостей форми простежуються абстрактні орнаментальні елементи, що складаються з геометричних фігур (таких як ромб, квадрат, хрест, коло, трикутник, різноманітні лінії тощо). Головне місце серед означених мотивів займає ромб, який виявлено в оздобленні усіх досліджуваних епитрахилей. Крім цього, його використовували не тільки як самостійний мотив, але й для різноманітного формотворення узорів. Серед усіх зразків наведений спосіб застосування ромба виявлено у двох пам'ятках.

Перша епитрахиль виготовлена у 1940-х рр. сестрами-службницями Непорочної Діви Марії (рис. 2). Ця пам'ятка тісно пов'язана з історією УГКЦ, оскільки належала отцю-доктору чину

Святого Василя Великого² Єроніму (Євгену) Тимчуку. Отець був братом преосвященного Владика Кир Якова Тимчука та разом із ним займався підпільно душпастирською діяльністю. Неодноразово був арештований і засуджений органами НКВС³, проте завжди після повернення продовжував здійснювати служіння Богу, Церкві та своїм вірним. Оздоблення епитрахилі вирізняється своїм делікатним узором, укладеним неширокими смугами у ромбово-хрестові композиції, які повздовж чергуються. Смуга у вигляді гірлянди ромбів, графічно оздоблених фігуративною лінією, яка з'єднує їх між собою. Візуально різнокольорові дрібні ромби сприймаються як крапки. Поміж ромбічних смуг, у трьох місцях, симетрично на двох сторонах епитрахилі укладені прямі хрести з ромбоподібними закінченнями. Вузли, утворені хрестоподібними смугами, оформлені за допомогою мотиву прямого хреста, який складається із квадратів і ліній різної конфігурації. Загалом усі означені елементи та мотиви підкреслюють графічні лінії коричневого та золотистого кольору, останній переважає в палітрі. Колористичне вирішення вишивки базується на тому, що за допомогою кольору майстрині підкреслюють тонкощі композиційної розробки мотивів орнаменту, а ритмічне чергування геометричних елементів відтворено за допомогою поліхромних відтінків (блакитного, зеленого, червоного, рожевого та фіолетового) (Волянчук, 2015: 157).

Самі ж елементи виконані у нижній поліхромній палітрі, які гармоніюють між собою, надаючи урочистості пам'ятці. Доповнює вишуканість вишивки нижнє оздоблення епитрахилі, виконане у техніці «макrame»⁴ з довгими френзелями. Вив'язана сітка складається із двох шарів. В основі мотиву закладені ромби, які переплітаються між собою, таким чином утворюючи складні конфігурації. Техніка макrame додає виробу декоративності, святковості та завершення.

Друга епитрахиль також виготовлена монахинями, належала о. Івану Баранюку з с. Ланівці, що на Тернопільщині (рис. 2). Декоративна виразність (композиційна схема, орнаментальні мотиви, колорит) майже не відрізняється від вищенаведеного зразка, проте відмінністю є її практичне призначення, яке використовували майстрині.

² ЧСВВ – Мирянський ЧСВВ в УГКЦ, заснований ігуменом о. Андреем Шептицьким 30 травня 1897 р.

³ НКВС – народний комісаріат внутрішніх справ СРСР

⁴ Макrame – (через фр. *macrame*, від араб. *migramah* – тасьма, бахрома, мереживо) – відома з давнини техніка вузлового плетіння, яку використовують у виготовленні інтер'єрних та одягових виробів.

Рис. 1. Єпитрахилі з геометричним орнаментом (1950–1960)

Рис. 2. Єпитрахилі з геометричним орнаментом (одностороння та двостороння міні-єпитрахиль)

Особливість цього твору виявляється у розмірах і подвійній обрядовій функції. Умови використання епитрахиль означених років легко пояснюють зміни, що проявилися у крої, а точніше у зменшенні розмірів⁵, від чого пішла назва міні-єпитрахиль. При обшуках НКВС священник міг заховати її у кишеню чи під верхнім одягом. Інша характерність крою та пошиття дозволяла використовувати епитрахиль у різних обрядах, оскільки вона була двосторонньою. Наприклад, для богослужіння за здоров'я, хрещення чи вінчання священник одягав епитрахиль світлою поверхнею назовні, тоді як під час заупокійних відправ – стороною фіолетового кольору, що є традиційним для жалобних

обрядів. Зауважимо, що фіолетова частина епитрахиль також оздоблена вишивкою, але відрізняється від іншої більш скромним орнаментальним заповненням і барвами. Колорит відзначається дуже гармонійним контрастним поєднанням фіолетового (тло) та жовтих відтінків (вишивка).

Ще одна пам'ятка із нашої колекції, вишита у 1970-х рр., є досить оригінальною та нестандартною порівняно з іншими (рис. 3). Вся епитрахиль зашита роздільними орнаментально-сюжетними композиціями. На центральній частині вишито постать Ісуса із хрестом у руці на повний зріст. Зверху та внизу від зображення Ісуса розміщені композиції гірлянд із двох роз і пелюсток. Верх епитрахиль завершує композиція «чаша на книзі», а низ – «хрест із терновим вінком і святим Серцем Ісуса». Колористична палітра вишивки

⁵ Довжина стандартного епитрахиль у межах 150 см, тоді як міні-єпитрахиль мав довжину плюс-мінус 100 см.

витримана у червоно-синіх тонах із вкрапленням зеленого. Всі наведені апокаліптичні образи та кольори мають символічне значення та натякають на страсний характер. Чаша – прообраз Євхаристії, Серце Ісуса – акт Божого милосердя, терновий вінок – символ мученицької смерті сина Божого, і всі ці образи доповнює символіка кольорів (Олійник, 6: 106). Червоний – символ мучеництва, означає жертву Ісуса, його кров тощо.

На епитрахілях 1950–60-х рр. із с. Цуцилів Надвірнянського р-ну Івано-Франківської області (рис. 1) і з м. Стрия, що на Львівщині (рис. 1), простежуються орнаментальні мотиви традиційної народної вишивки. У цих творах майстрині зуміли поєднати автентичну вишивку та релігійні символи, означені канонічними вимогами. Зокрема, мотив хреста є обов'язковим зображенням на епитрахілі, до якого майстрині підійшли з особливою увагою, використовуючи прийоми стилізації. Маючи набір різних геометричних елементів (ромб, коло, хрест тощо), вони пов'язували їх між собою, утворюючи різні конфігурації зображення хреста. Таким чином, елементи, що використовувалися у традиційній вишивці, вдало переходили в оздоблення священничих епитрахілей. Завершальним засобом є колорит, який об'єднує між собою усі мотиви. Всі означені виразальні прийоми епи-

трахілей разом із особливо тонкою роботою надають цілісність вишивці в художньому та сакральному контексті.

Висновки. Отже, проаналізувавши епитрахілі Галичини часів переслідування (1946–1989) Української греко-католицької церкви з Музею історії підпільної УГКЦ, ми виявили, що декоративна виразність була поєднана церковною та народною традиціями. Це проявилось в орнаментіці, композиціях, сюжетах і колориті, які лежать в основі виразальних засобів священничих епитрахілей. Охарактеризовані пам'ятки вирізняються за кроєм, композиційними схемами та видами орнаментальних мотивів, але мають спільні риси за технікою виконання.

Епитрахіль відіграє найважливішу роль у літургійному вбранні та необхідна для здійснення богослужінь, адже саме через неї прообразно виконуються обрядові дієства святих Таїнств. Наповнені символічним змістом і художніми засобами означені пам'ятки церковного мистецтва заслуговують на увагу та подальше вивчення. Досліджувані священничі епитрахілі посідають вагомe місце у сакральному декоративно-прикладному мистецтві та виявляють окремий етап діяльності українських майстрів другої половини ХХ ст.

Рис. 3. Епитрахілі з рослинно-геометричним орнаментом (по боках) і фігуративно-сюжетними зображеннями (по центру)

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волянюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст. (історіографія, типологія, художні особливості) : дис. ... канд. мист. : 17.00.06 / ЛНАМ. Львів, 2015. 434 с.
2. Голомидова Х.-М. Мирянський чин Святого Василя Великого – динаміка розвитку. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2017–2018. Вип. 7–8. С. 201–220.
3. Історія УГКЦ. Церква у підпіллі (1946–1989). *Офіційний сайт Української греко-католицької церкви 2004–2021 рр.* http://ugcc.ua/official/ugcchistory/ix_tserkva_v_pidpilli_19461989_76326.html (дата звернення: 15.03.2021).
4. Кара-Васильєва Т. В. Літургійне шитво України XVII–XVIII ст. (Іконографія, типологія, стилістика). Львів : Свічадо, 1996. 230 с.
5. Новицька М. О. Датовані епитрахилі Лаврського музею 1640–1743 рр. Український музей / під. ред. П. Курінного. 1927. зб. 1. С. 53–70.
6. Олійник О. Літургійні тканини Галичини кінця XIX – середини ХХ ст.: художньо-стильові особливості. *Апологет*. 2011. 24–25 лист. С. 101–107.
7. Соловій М. Божественна літургія. Історія – розвиток – пояснення : навчальний посібник. Рим : Записки ЧСВВ, 1964. 422 с.
8. Станкевич М. Є. та ін. Словник українського сакрального мистецтва. Інститут народознавства НАН України. Львів, 2006. 305 с.
9. Федорів Ю. Обряди української церкви. Історичний розвиток і пояснення. Рим, Торонто, 1970. 283 с.

REFERENCES

1. Volianiuk N. M. Narodna vyshyvka Ternopilshchyny XX st. (istoriohrafia, typolohiia, khudozhni osoblyvosti) [Folk embroidery of Ternopilshchyna of the XXth century (historiography, typology, artistic features)] : dys. kand. myst. : 17.00.06 / LNAM. Lviv, 2015. 434 p. [in Ukrainian].
2. Golomidova Kh.-M. Myrianskyi chyn Sviatoho Vasyliia Velykoho – dynamika rozvytku [Religious rank of Saint Vasyl the Great – the dynamics of development]. *Karpaty: liudyna, etnos, tsyvilizatsiia*. 2017–2018. Vyp. 7–8. P. 201–220. [in Ukrainian].
3. Istoriiia UGKTs. Tserkva u pidpilli (1946-1989) [The history of the UGCC. The church in the underground]. *Ofitsiynyi sait Ukrainskoi hreko-katolytskoi tserkvy 2004–2021 rr.* http://ugcc.ua/official/ugcchistory/ix_tserkva_v_pidpilli_19461989_76326.html (data zvernennia: 15.03.2021). [in Ukrainian].
4. Kara-Vasyliieva T. V. Liturhiine shyvto Ukrainy XVII – XVIII st. (Ikonohrafia, typolohiia, stylistyka) [Liturgical needwork of Ukraine of the XVIIth – XVIIIth. (Iconography, typology, stylistics)] : Lviv: Svichado, 1996. 230 p. [in Ukrainian].
5. Novytska M. O. Datovani yepytrakhlyi Lavrskoho muzeiu 1640–1743 rr. [Dated stoles of the Lavr museum (1640–1743)]. *Ukrainskyi muzei* [pid. red. P. Kurinnoho]. 1927. zb. 1. P. 53–70. [in Ukrainian].
6. Oliinyk O. Liturhiini tkanyny Halychyny kintsia XIX – seredyiny XX st.: khudozhno-stylovi osoblyvosti [Liturgical cloth (fabric) of Halychyna of late XIXth – XXth century: artistic and stylistic features]. *Apolohet*. 2011. 24–25 lyst. P. 101–107. [in Ukrainian].
7. Solovii M. Bozhestvenna liturhiia. Istoriiia – rozvytok – poiasnennia [Divine liturgy. History – development – interpreting] : navch. posib. Rym : Zapysky ChSVV, 1964. 422 p. [in Ukrainian].
8. Stankevych M. Ye. ta in. Slovyk ukrainskoho sakralnoho mystetstva [The dictionary of Ukrainian sacral art]. Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy. Lviv, 2006. 305 p. [in Ukrainian].
9. Fedoriv Yu. Obriady ukrainskoi tserkvy. Istorychnyi rozvytok i poiasnennia [Rites of the Ukrainian church. Historical development and interpretation]. Rym. Toronto, 1970. 283 p. [in Ukrainian].